

HANS MOURITZEN: *Finlandization: Towards a General Theory of Adaptive Politics*. Avebury, 463 sider, 1988.

»Finlandisering« er en term fra det politiske dagligsprog, som de fleste af os er blevet fortrolige med under 1980'ernes sikkerhedspolitiske debat om Vesteuropas stilling overfor Sovjetunionen. Med udtrykket sigtes til den svagere stats tilpasning til en stærkere nabos pres.

I den betydning er brugen politisk, og som sådan har det ofte været misbrugt. Det er upræcist, bebyrdet som det er med vage forestillinger om, hvad det egentlig måtte indeholde. Det sigter nemlig ensidigt til glidturen ned ad skråplanet uden nærmere indsigt i, hvordan denne måtte forme sig i praksis og uden forståelse for, at der for den »finlandiserede« stat også er mulighed for at gøre den trælsomme vej i den modsatte retning.

Med begrebet »adaptive acquiescence« er det Mouritzens mål at give denne politik en præcis videnskabelig bestemmelse. En hovedpointe er tidsperspektivet. Der er ikke tale om en »knald-eller-fald-politik« knyttet til en enkelt kortvarig krisebeslutning som f.eks. hos Hans Branner. »Adaptive acquiescence« er udtryk for et regimes orientering overfor dets omverden, og anvendelsen af begrebet forudsætter, at følgende fire betingelser er opfyldt: 1. Regimet skal føle sig under pres fra de mest afgørende dele af dets omgivelser. 2. Regimet tilpasser sig overfor presset, hvilket forudsætter en vis autonomi (mens en ren satellitposition er udelukket) 3. Tilpasningen viser sig ved, at regimet accepterer fortsatte krænkelser af dets værdier. 4. Krænkelserne accepteres ud fra en formodning om, at sandsynligheden for at bevare regimets kerneværdier øges.

Det teoretiske udgangspunkt for Mouritzens undersøgelse er det studie af udenrigspolitisk adfærd, som blev grundlagt af amerikaneren James N. Rosenau. Han udviklede et skema over statskategorier ud fra begrebsparrene store/små, industrilande/udviklingslande, åbne/lukkede. Han udkastede videre fire udenrigspolitiske hovedtyper: dominans, balance, isolation og tilpasning. Rosenaus tiltag har været frugtbart i den forstand, at adskillige andre har arbejdet videre ud fra hans grundlag. Herhjemme har Nikolaj Petersen med tilføjelse af begreberne »indflydelseskapabilitet« og »stressfølsomhed« bidraget væsentligt til at give typologierne forklaringskraft. Ud fra disse begreber antages det at være karakteristisk for den lille, højtudviklede åbne stat, at dens indflydelseskapabilitet er ringe og dens følsomhed overfor påvirkninger udefra er stor. I det omfang, hvor denne sammenhæng erkendes af beslutningstagerne, bliver resultatet en tilpasningspolitik.

Dette er imidlertid ikke uden videre ensbetydende med, at denne politik også kan betegnes »adaptive acquiescence«. Dertil hører, at tilpasningen af beslutningstagerne opleves som et vist tab af værdier og principper. »Adaptive acquiescence« er den svagere parts politik overfor den stærkeres pres i situationer, hvor uforenelige værdier står mod hinanden, og hvor den svagere parts bestræbelser på at bevare sine kerneværdier sker ved at give køb på områder, der opleves som mindre væsentlige, end det der søges bevaret.

Temaet for denne afhandling ligger således tæt op af den retning indenfor studiet af international politik, der betegnes »småstatsforskning«. Begyndelsen hertil blev gjort af Anette Baker Fox i 1959. I tidens løb er der indenfor denne tilgang blevet produceret en del afhandlinger. Taget som en helhed havde disse en usædvanlig ringe grad af kumulation, og nogen form for teoridannelse – selv i ordets bredeste betydning – blev det ikke til. Med udgangspunkt i ret så forskelligartede historiske situationer havde de dog alle statens overlevelse som den yderste bastion.

Det underliggende spørgsmål i disse studier var, hvorfor småstater overhovedet havde overlevet i en verden domineret af stormagter. Overlevelsesspørgsmålet er i og for sig også centralt i Mouritzens afhandling, men her er det stillet som et »hvordan«, idet genstanden for hans undersøgelse er den politik, hvormed den svagere stat søger at bjerpe sig igennem trods ydre pres.

Til trods for emnernes slægtskab gør Mouritzen ikke brug af begrebet småstat i nogen teoretisk betydningsfuld sammenhæng. Han har oven i købet distanceret sig så meget fra denne forskning, at han end ikke nævner den i det lille afsnit, hvor han omtaler beslægtede tilgange. Ikke desto mindre er hans undersøgelse empirisk set placeret et sted mellem Fox's diplomatiskhistoriske undersøgelse af småstaters vilkår under Anden Verdenskrig og Ole Karup Pedersens fænomenologiske undersøgelse af P. Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik. I den afhandling indkredses og bestemmes netop den opfattelse, der er udgangspunkt for den »regimeorientering«, som hos Mouritzen er grundlaget for »adaptive acquiescence«. Det ene af de tre cases, som han har undersøgt, er da også delvis identisk med den af Karup Pedersen undersøgte periode.

Forklaringen på, at Mouritzen har ladet småstatsforskningen uomtalt er utvivlsomt, at hans primære ambition ikke blot er teoretisk i gængs forstand, men også videnskabelig i den mere forpligtende betydning af ordet, som vi i politologien for det meste kun rigtigt møder i afhandlinger om metodeproblemer. Sagen er, at de fleste politologer yder en ikke ringe verbal reverens overfor et mere eller mindre strikt videnskabsideal.

Sådanne ytringer er som regel mest fremtrædende i metodiske afhandlinger om begrebsdannelser og operationaliseringer, samt undertiden – omend sjældnere idag end førhen – i optimistiske udtalelser om, at hvis vi blot med den største omhu følger de videnskabelige forskrifter, så står der også en newtonsk organisator af den politologiske fænomenverden og venter lige rundt om det næste hjørne. I større undersøgelser, hvor teorier afprøves på virkeligheden, kniber det imidlertid ofte med at holde de videnskabelige principper i hævd helt efter de strenge forskrifter.

Mouritzens primære ambition med dette arbejde har utvivlsomt været at efterleve de videnskabsteoretiske principper i praksis, og hans forventning i den forbindelse har været, at det virkelig skulle lykkes på den måde at føre udviklingen nogle skridt videre i retning af en egentlig teoridannelse. Det er, hvad der ligger i titlen: »Towards a general Theory...« Denne bestræbelse har været afgørende for hans valg af teoretisk udgangspunkt og for hans fravalg af andre tilgange.

Kumulation og falsificering – det sidste dog ikke i Poppers strenge betydning – hører til de grundlæggende videnskabelige principper, og dem har Mouritzen prøvet at efterleve med usædvanlig stor omhyggelighed. I et lille afsnit om det kumulative problem citerer han Kenneth Waltz's nedgøring af International Politik på dette område: »Nothing seems to accumulate, not even criticism...« Den bebrejdelse vil Mouritzen i hvert fald ikke have hæftet på sig. Den tilgang, han har valgt, har han netop foretrukket fordi der allerede var ansatser til en teoridannelse at bygge videre på. Det har han så gjort ved med stor skarpsindighed at diskutere begrebsanvendelse og angrebsvinkler hos forgængerne inden for området. Således forkaster han Rosenaus organismeprægede opfattelse af stat og samfund, idet han her slutter sig til Nikolaj Petersens kritik. Til gengæld kritiserer han denne for at fokusere på statsadfærd fremfor på beslutningstagernes.

Mouritzens omhyggelige bestræbelse på at efterleve de videnskabelige principper med det formål teoretisk set at komme videre viser sig måske allermest i det forhold, at konklusionen på den empiriske del ikke blot er et lille appendix, men en omfattende teoretisk diskussion af resultaterne set under nye synsvinkler.

Hvis nogen indenfor studiet af international politik har demonstreret omtanke og vilje til at placere sig på skuldrene af forgængerne, så er det forfatteren til denne afhandling. Om skuldrene tilhører giganter, skal jeg ikke tage stilling til, men at dette ståsted har givet Mouritzen et videre udsyn kan ikke bestrides.

Mouritzens tre cases omhandler Danmark overfor Tyskland fra 1935

til 9/4-1940. Andet Case følger udviklingen fra denne dato til den 28/8-1943. Tredje case omhandler Sverige overfor Tyskland fra april 1940 til 1943. Sidstnævnte case er ene om at anskueliggøre den trælsomme vej op ad skråningen, men for mig er det ikke helt klart, om denne fase kun skal ses som en svensk generobring af værdier eller om den også skyldes en begyndende svensk tilpasning til Vestmagterne.

Det første af de danske cases er utvivlsomt det mest idealtypiske. Derimod finder jeg, at det andet afslører nogle svagheder ved Mouritzens teoriopbygning og begrebsvalg. Hvor Petersen fokuserede på statsadfærd, har Mouritzen valgt regimet – dvs. beslutningstagerne – som aktører. Det finder jeg er et godt valg, for her er det arkimediske punkt, hvor krav og forventninger i form af pres udefra såvel som indefra mødes og skal forsones bedst muligt gennem den førte politik. Men under den omstændighed forekommer det mig mindre indsigtsgivende, at Mouritzen har valgt ensidigt at rette opmærksomheden mod regimets *outputs* – dets politik – og valgt at se helt bort fra *outcomes* – følgerne af denne politik.

I et demokratisk samfund må man gå ud fra, at regimet har en ret høj grad af repræsentativitet. De værdier, det står for, bekender flertallet i samfundet sig til. Hver gang regimet som følge af ydre pres må tilpasse sig ved at opgive værdier, sker dette ikke kun på dets egne vegne, men rammer – alt efter de prisgivne værdiers art – mere eller mindre hårdt i samfundet som helhed. I Danmark viste dette forhold sig under besættelsen ved fremvæksten af en modstandsbevægelse. Den var naturligvis vendt mod besættelsesmagten, men den var i lige så høj grad vendt mod regimets tilpasningspolitik. Modstandsbevægelsen var ikke et regime eller modregime i Mouritzens forstand (se navnlig p. 60), eftersom det ikke havde kontrol over noget territorium. Det var en opposition til den af regeringen førte politik, og konflikten drejede sig bl.a. om at vinde befolkningens tilslutning.

For mig at se var modstandsbevægelsens fremvækst et af de *outcomes*, som Mouritzen har valgt at se bort fra. Spørgsmålet er om han – også teoretisk set – burde have gjort det. I det omfang, hvor modstandsbevægelsens aktiviteter bidrog til at øge presset mod regimet fra besættelsesmagts side, mener jeg at svaret herpå bør være benægtende.

Jeg skal ikke gå videre i detaljer om dette spørgsmål, men nøjes med at påpege, at den manglende teoretiske interesse for *outcomes*, formentlig svarer dårligt til den virkelighed, som regimer fungerer i. Selv om det måske ved betragtning af den daglige hverdagspolitik undertiden kan se anderledes ud, så er det vel trods alt sådan, at regeringer handler med henblik på *outcomes*. Det synspunkt har Mouritzen jo også selv aner-

kendt i den fjerde betingelse for »adaptive acquiescence« (p. 62) hvor det hedder, at opgivelsen af nogle værdier sker med henblik på det formål at kunne bevare andre.

Mouritzens redegørelse for slutningen på dette case den 28. august 1943 forekommer da også noget mat. Scavenius ville gerne have fortsat, hedder det, men han indså, at det var politisk umuligt for næsten alle andre medlemmer af regeringen. Derfor sagde man nej til det tyske ultimatum, og regeringen gik af, hedder det. Det gjorde den iøvrigt ikke, den holdt op med at fungere. Det afgørende spørgsmål er imidlertid, om afvisningen af det tyske ultimatum skyldtes, at her var en bastion, hvor regeringen ikke ville give efter af principielle grunde, eller om presset indefra var blevet så stort, at det var politisk mere opportunt at sige nej.

De indvendinger, jeg her har rejst, skal ikke pille ved en dygtigt udarbejdet afhandling med et højt teoretisk ambitionsniveau. Men måske kunne de bruges til endnu engang at understrege, at den meget teoretisk orienterede samfundsforskers hovedproblem er, at virkeligheden ikke vil makke ret. Undtagelser og uforudsigelige begivenheder strømmer ind over os og vælter gang på gang det fint teoretisk tilrettelagte spil. I skrivende stund – som er julen 1989 – tør man jo nok sige, at de aktuelle begivenheder i Østeuropa giver stof til eftertanke i så henseende. Hvad blev der af Sovjets dominanspolitik? Og hvordan gik det med de østeuropæiske satellitregimer? Vil det være muligt med de typologier og kategorier, som Rosenau, MacGowan, Steven Smith, Nikolaj Petersen og Hans Mouritzen har udarbejdet at forklare denne udvikling?

Wilhelm Christmas-Møller